

Lidt om bønavnene

E. A. Bjørk

Desværre nåede DR. JAKOBSEN kun i meget begrænset omfang at offentliggøre det materiale, han havde indsamlet vedrørende de færøske stednavne, og de færøske indengårdsnavne er vistnok slet ikke omtalt i hans afhandlinger om dette emne, hvorimod der i hans udførlige afhandling om »Shetlandsøernes Stednavne« findes adskillige henvisninger til færøske indengårdsnavne. Et sidestykke til dette værk haves for Færøernes vedkommende i professor MATRASS' bog om »Stednavne paa de færøske Norðuroyar«, og selv om denne bog kun omhandler stednavnene i et enkelt af Færøernes sysler, er den dog af afgørende betydning for forståelsen af indengårdsnavnene også uden for Norðuroyar.

En betydelig del af de færøske indengårdsnavne er optegnet i *Taksationsprotokollen* af den i henhold til lov af 29. marts 1867 nedsatte taksationskommission, der i årene 1868–71 rejste rundt på Færøerne og vurderede hvert enkelt jordstykke. Indengårdsjorden er her takseret under 3108 forskellige numre, hvoraf de 1963 er gammel bø og resten træer eller såkaldte »haugeløse stykker«.

Det er dog langt fra alle indengårdsnavne, der er optaget i taksationsprotokollen, hvilket man let kan konstatere ved at sammenholde protokollens navne med navnelisterne i JÓAN CHR. POULSENS »Hestsøga« og LUDVIG PETERSENS

»Sandavágs söga«. På grund af den måde, hvorpå professor MATRASS bog er opbygget, er det vanskeligt at foretage en sammenligning mellem navnestoffet i denne bog og taksationsprotokollen, men man skal dog ikke have arbejdet længe med »Stednavne paa de færøske Norðuroyar« for at konstatere, at navnestoffet her er langt rigere end i taksationsprotokollen.

Selvom taksationsprotokollens navnestof således kun udgør en brøkdel af det samlede navnestof, er de deri anførte navne på indmarksstykker, især bønavnene, dog af stor kulturhistorisk værdi, idet de belyser forskellige sider af ejendomsforholdenes udvikling og landbrugshistorien. I det følgende er det kun bønavnene, der skal gøres til genstand for omtale. På grund af den begrænsede plads, der er stillet til rådighed for denne artikel, er der dog ikke nogen mulighed for en mere omfattende gennemgang af disse navne. Der kan kun blive tale om at fremdrage enkelte eksempler på deres kulturhistoriske betydning.

Naturligvis er det langfra alle bønavnene, der har kulturhistorisk betydning. Af taksationsprotokollens navne er ca. $\frac{1}{3}$ beliggenhedsnavne. Det er navne som Úti á Bø, Uppi við Geil, Tungan, Undir Fjallinum m. fl., der kun undertagelsesvis har kulturhistorisk interesse. Betydelig større interesse i så henseende har den nogenlunde lige så store gruppe, der angiver noget om jordens tilhørsforhold. Halvdelen af denne gruppe udgøres af de bønavnene, hvori personnavne forekommer, f. eks. Karlsmørk, Guttamørk, Rebekkuteigar o. s. v. Der er ialt ca. 300 sådanne bønavnene i taksationsprotokollen (og desuden et meget stort antal trænavne). De store antal personnavne peger i retning af, at bøstykkerne oprindeligt har været ejet af en person. For de fleste af de bøstykker, hvori et personnavn indgår, turde dette være utvivlsomt, men det er et spørgsmål, om det ikke også gælder for andre bøstykker, således at navne som Samognin, Samognarbøur, Partamørk o. lign., der angiver fællesskab med hensyn til et bøstykke, er de undertagelser, der bekræfter reglen.

Den anden halvdel af tilhørsnavnene frembyder et ret broget billede. En del navne som Kongsjørð, Kongsmørk, Ognarbøur og Ognarmørk m. fl., ialt omkring et halv hundrede navne, er ikke særlig interessante, da det jo er en kendt sag, at der har været såvel kongsjord som odelsjord på Færøerne, og da man kun yderst sjældent er i tvivl om, hvilke bøstykke, der er eller har været kongsjord og odel.

Derimod ved man næsten intet om, hvor stor en del af kongsjorden, der er oprindelig kirkejord, og endnu mindre om, hvor dette oprindelige kirkegods har ligget. Her kan bønavnene give et vist fingerpeg. Når man i Lorvík har et bøstykke, der heder Biskupsmerkur, er det sandsynligt, at dette stykke har været kirkejord og vel også, at det har været tillagt det færøske bispeembede. Det samme gælder bøstykket Biskupsmørk i Vestmanna og måske også stykket Biskupsfløttur i Skálavík. Derimod kan man næppe af navne som Prestbøur o. lign. udlede noget sikkert om, at jorden er oprindelig kirkejord. Det kan være jord, som en præst — og vel som oftest ikke nogen katholsk præst — har ejet eller besiddet.

Navne som Kirkjújørð, Kirkjumørk o. lign. forekommer i 21 forskellige bygder fordelt på alle færøske sysler. I nogle tilfælde kan disse navne forklares ved, at jorden ligger i nærheden af kirken, men i mange af de bygder, hvor sådanne navne forekommer, har der i ældre tid ikke været nogen kirke, og man må vel da kunne gå ud fra, at navnet betegner, at jorden oprindelig har tilhørt kirken. For så vidt angår Kirkjújørð på Hestur anfører JÓAN CHR. POULSEN, at denne jord skal være givet til kirken i katholsk tid, og MATRAS antager, at Gamla Kirkjújørð i Mikladalur kan være oprindeligt kirkegods. I sidstnævnte bygd var der kirke i gammel tid (DEBES nævner en kirke her), og der kan derfor være grund til at antage, at betegnelserne Kirkjújørð o. lign. også i gamle kirkebygder ofte viser hen til jordens oprindelige tilhørsforhold, og ikke dens

beliggenhed. Hvad der er anført om Kirkjufjörð m. v., gælder også om navne som Bønhúsjørð (Skúvoy), Bønhúsmørk (Selatrað), Bønhúshálmørk (Árnafjörður) og Bønhúsgarður (Elduvík). Der kan være tale om jordens beliggenhed i forhold til katolske bønhús, men udelukkes kan det vel ikke, at nogle af disse navne viser hen til jordens tilhørsforhold. For så vidt angår Kloysturfjörð i Norðoyri er det utvivlsomt, at denne jord er gammel kirkejord, idet det gennem jordebøgerne kan påvises, at den har tilhørt Munkelivs kloster i Bergen. Halgafjörð i Skálavík og Sandur er muligvis også gammel kirkejord.

I modsætning til kirkejorden har adelsjorden, d. v. s. den jord, der ejedes af slægterne Rosenkrantz og Benkestok, kun sat sig få spor i indengårdsbetegnelserne. Navnet Junkarinsmørk forekommer tre steder (Skáli, Strendur og Kunoy), og disse jorder har vistnok været ejet af slægten Rosenkrantz. Det samme gælder muligvis jorder som Riddarategar (Skúvoy) og Greivansjørð (Skálavík). Sikre spor efter Benkestoksjorden synes ikke at kunne påvises i taksationsprotokollen. Måske hænger dette sammen med, at protokollen ikke har indengårdsbetegnelser i Tjørnuvík, hvor denne slægt ejede de 20 af bygdens 24 mk., og at indengårdsnavnene i Sørvágur, hvor Benkestokkerne ejede alle 48 mk., synes at hidrøre fra tiden efter adelsgodsets salg.

Af de øvrige tilhørsnavne må endnu nævnes en gruppe, der viser hen til, at jorden er eller har været udenbygdsjord. Det drejer sig om ialt ca. 25 bønavnene. Som eksempler kan anføres: Hoyvíksmørk (Fuglafjörður), Kollafjarðarmørk (Strendur), Norðoyarmørk (Norðragøta) og Sandoyarmørk (Trongisvágur).

Tilhørsnavnene og beliggenhedsnavnene udgør tilsammen omkring $\frac{2}{3}$ af taksationsprotokollens bønavnene. Af den sidste tredjedel udgøres halvdelen (altså omkring $\frac{1}{6}$ af samtlige navne) af en gruppe, som kan kaldes beskaffenhedsnavne, d. v. s. navne, der fortæller noget om jordens

egenskaber, opdykningsgrad o. lign. Som eksempler kan nævnes de ret almindeligt forekommende navne Forni, Mýri, Grótgerði, Mosateigar o. s. v.

Af den resterende sjettedel af bønavnene skal her kun de navne, der vedrører dyr og planter, gøres til genstand for nærmere omtale. Det drejer sig om ialt henved 100 navne, af hvilke dyrenavnene er de talrigste.

Indenfor husdyrene er kvæget talrigst repræsenteret, i hvert fald, hvis man medregner den lille snes navne, der er sammensat med *kvi*, der som indmarksnavn i reglen betegner samleplads for kvæget, fold el. lign. Herudover er der ikke mange navne med tilknytning til kvæget. Nævnes kan Tarvamørk (Kunoy) og Øxnarjörð (Porkeri).

Fårebruget er kun sparsomt repræsenteret med navne som Seyðasteinur (Elduvík) og Veðurlambsjörð (Vágur). Hesteholdet er en smule bedre repræsenteret med navnene Rossagerði (Fuglafjörður), Rossamørk (Kunoy), Ryssulág (Elduvík) og Ryssumørk (Viðareiði).

Skønt svineholdet på Færøerne må antages at være bortfaldet omkring reformationstiden, findes der enkelte bønævne, der vidner om tidligere svinehold, nemlig Svínagarður (Svínoy), Norður á Svínstoft (Kvívik) og Svínajörð Skálavík). Endvidere kan nævnes Purkan (Húsar), idet dette navn kan betyde so.

Af de vilde dyr er fuglene talrigst repræsenterede blandt bønavnene. Kragen tegner sig for 5 navne: Krákuryggur (Selatrað), Krákumørk (Nólsoy og Vágur), Krákumosjörð (Hvalba) og Krákunarjörð (Trongisvágur). Af andre bønævne indeholdende fuglenavne kan anføres Skrápamørk (Selatrað), Antajörð (Skálavík og Hvalba), Lomsinsteigar (Kvívik) og Lundanshálmørk (Miðvágur).

Ligesom fårebruget er meget sparsomt repræsenteret blandt bønavnene, er der heller ikke mange navne, der har relation til agerbruget. Byg nævnes kun i et enkelt navn: Byggflotur, men der findes enkelte andre navne, der hentyder til korndyrkningen som f. eks. Akursmørk.

Havebruget er betydeligt bedre repræsenteret. Kvandsdyrkningen — hvorom henvises til H. DEBES JOENSENS fyldige redegørelse — har sat sig spor i navnene Hvannardeild (Glyvrrar), Hvanngarðsmørk (Kunoy), Hvanngarðsjørð (Fámjin) og Úti undir Hvanngarði (Norðoyri). Navnet Kálteigar (Klaksvík) viser hen til indhegninger, hvor der har været dyrket kål (Føroyskurrøtur). Navnet Krubba hálmørk (Skáli) har vistnok også relation til kål dyrkning, idet shetlandsk krobb, der svarer til færøsk krubba, betyder indhegning, særlig til små kålplanter. Der er et enkelt navn, der tyder på, at man har dyrket hør på Færøerne, nemlig Línheygur (Oyndarfjørður). Ifølge R. RASMUSSEN forekommer navnet Lín-teigar i forskellige bygder, og det skal ikke være umuligt, at disse navne viser hen til hørdyrkning i gammel tid. Endelig kan i denne gruppe nævnes Urtagarðsmørk (Depil), hvor der ifølge MATRAS tidligere skal have været dyrket lægeplanter.

Af de vilde planters navne forekommer engkabbeleje i Sóleygamørk (Kirkja) og Sóleygagrøvmørk (Skáli). Plante navnet gåsepotentil forekommer i Murujørð (Vágur). I denne gruppe kan også nævnes Flintsjørð (Skúvoy) og Lamburtsgyllin (Húsavík). Det første navn indeholder ikke det danske ord flint, men det færøske flindur d. v. s. korki, som er uanvendeligt til farvning. Plantenavnet lamburt omtales ikke hos R. RASMUSSEN. I Danmark (Sjælland) kender man navnet »lammeurt« for *Bellis perennis*, der på færøsk almindeligvis kaldes summardái.

Et nærmere studium af taksationsprotokollens navnestof kan næppe på afgørende punkter ændre det billede, man har dannet sig af de færøske ejendomsforholds udvikling og landbrugets virkeformer, men det kan på mange punkter tjene til at supplere og udbygge dette billede.

SUMMARY

A considerable part of the Faroese infield names (infield: cultivated area in the neighbourhood of the houses) were recorded in conjunction with the valuation of all land in the Faroes taking place during the years from 1868 to 1871. Out of the approximately 2000 names of parts of the old infield recorded in conjunction with the appraisalment abt. one third are names indicating the situation of the fields and abt. one third reflect ownership. Field names of which personal names form part, constitute half of the names suggesting ownership, which seems to show that each named piece of ground was originally owned by a person. Within the other half of the names indicating ownership, some names are to be found which show that the land belonged formerly to the Church, some which show that the land was owned by a person outside the community, and a few indicate noble ownership.

Half of the remaining third of the field names (i. e. one sixth of all names) consists of qualificatory names, i. e. names giving the qualities of the soil, extent of tilling etc.

The last sixth of the names form a heterogeneous group. We find among these names abt. 100 having relation to plants and animals, domestic as well as wild animals. Among the animal names it is worth pointing out some names referring to pig-keeping, although pig-keeping was presumably given up in the Faroes about the Reformation. Among the plant names we find some which have relation to the growing of angelica, and a single one which seems to show that flax was formerly grown in the Faroes.

A closer study of the field names is not likely to change the picture of the development ownership and the agricultural history very much, but will supplement this picture in several respects.

LITTERATUR

1. *Debes, Lucas*: Færoæ et Færoa Reserata. 1673.
2. *Hjalt, Edward*: Sands søga. 1953.
3. *Jakobsen, Jakob*: Shetlandsøernes Stednavne. (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1901).
4. *Joensen, Hans Debes*: Um hvonnina í Føroyum, serliga um nýtsluna til matna og um hvannsárið. (Heiðursrit til Rasmus Rasmussen. 1951).
5. *Lange, Johan*: Ordbog over Danmarks plantenavne. 1959-61.
6. *Lockwood, W. B.*: The Faroese Bird Names. (Færoensia V. 1961).
7. *Matras, Chr.*: Stednavne paa de færøske Norðuroyar. 1933.
8. *Petersen, Ludvig*: Sandavágs søga. 1963.

9. *Poulsen, Jóan Chr.*: Hestsøga. 1947.
10. *Rasmussen, R.*: Gróðranýtsla fyrr í tíðini. 1946.
11. *Rasmussen, R.*: Føroysk Plantunøvn. 1950.
12. *Rasmussen, R.*: Uppiskoyti til Føroysk Plantunøvn. 1951.
13. Taksationsprotokollen. (Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder. 1873.)